

SOCIALINIO DARBO PERSPEKTYVA PROBACIJOS SISTEMOJE

Vitalija Kuzminskaitė, Indrė Dirgėlienė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojama socialinio darbo perspektyva probacijos sistemoje. Probacijos sistema suteikia nuteistiesiems socialinės integracijos galimybių laisvės sąlygomis. Ši sistema intensyviai kuriasi, rengiami projektai, atsiranda įvairių profesionalų poreikis. Socialinio darbo tikslas – įgalinti asmenį padėti sau ir savo artimiausiai aplinkai, aktyvuojant vidaus ir išorės išteklius, skatinant įgalinančią bendradarbiavimą. Straipsnyje aptariama probacijos sistemos nuteistųjų resocializacijos procese samprata. Empirinio tyrimo pagrindu numatoma socialinio darbo, kaip gelbstinčios profesijos, galimybės ir vieta probacijos sistemoje siekiant nuteistųjų resocializacijos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: probacija, teistumas, resocializacija, socialinis darbas.

Abstract

The article looks into the prospects of social work in the probation system. The probation system provides convicts with the opportunities of social integration in the conditions of freedom. The system is currently under intense development, projects appear, and the need for different professionals emerges. The goal of social work is to empower individuals to help themselves and their immediate environment by activating internal and external resources and promoting empowering collaboration. The article presents the discussion of the conceptions of the probation system in the convict resocialisation process. On the basis of empiric research, the opportunities of social work as a supporting profession and its place in the probation system in the pursuit of convict resocialisation is designed.

KEY WORDS: probation, conviction, resocialisation, social work.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v68i4.946>

Įvadas

Probacija yra viena moderniausių bausmės formų, taikoma daugelyje pasaulio šalių. Jos esmė – keisti iki šiol vyravusį atlygio už padarytą nusikalstamą veiką požiūrį, akcentuojant resocializacijos procesą ir socialinę pagalbą nuteistajam. Tarptautinės rekomendacijos siūlo probaciją, kaip alternatyvą laisvės atėmimo bausmėms, skatinti ir plėsti kiekvienoje šalyje, tačiau statistiniai kriminogeniniai duomenys rodo, kad Lietuvoje vis dar išlieka didelis asmenų, kuriems taikoma laisvės atėmimo bausmė, skaičius. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2011 m. pabaigoje buvo 15 424 teismų nuteisti asmenys, o asmenų, esančių laisvės atėmimo vietose, skaičius siekė 8573. Lyginant kelių metų kriminologinę statistiką pastebima tendencija, kad asmenų, esančių laisvės atėmimo vietose, skaičius auga. Nuteistų asmenų resocializacija probacijos procese tampa vis aktualesne socialine

problema, nes nusikalstamų veikų, kurias įvykdė anksčiau nusikalstamas veikas padarę asmenys, skaičius vis dar išlieka labai didelis (Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2011 metais ištirtos 6862 nusikalstamos veikos, kurias padarė anksčiau nusikalstę asmenys). Probacijos vykdymo procesas turi būti nukreiptas į nuteistojo pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą ir kriminogeninių veiksnių neutralizavimą. Nors bandoma teisiškai sureguliuoti probacijos vykdymo pagrindus, tačiau per mažai dėmesio skiriama paties nuteistojo resocializacijai ir specialistams, kurie turėtų užtikrinti nuteistojo resocializacijos proceso sistemiskumą bei nuoseklumą. Nuo probacijos sistemoje dirbančių specialistų priklauso taikomų priemonių ir teikiamų paslaugų efektyvumas. Teisiniuose dokumentuose tik minimaliai aptariamas specialistų darbas ir beveik neakcentuojama socialinio darbo svarba šioje sistemoje. Vienas didžiausių probacijos sistemos trūkumų yra specialiai šiam darbui tinkamų darbuotojų atrankos nebuvimas. Moksliniu aspektu ši problema beveik netyrinėta. Išanalizavus kitų šalių, vykdančių probaciją, patirtį (Probacijos modelio sukūrimas Lietuvoje, 2002), galima pastebėti, kad daugelyje šalių probacijos sistemoje dirba socialiniai darbuotojai. LR probacijos įstatymo projekte (2009) numatyta, kad nuo 2012 m. teisėsaugos specialistus pakeis socialiniai darbuotojai, todėl svarbu išsiaiškinti socialinio darbo perspektyvas probacijos sistemoje, siekiant nuteistųjų resocializacijos.

M. Išoraitė (2007), S. Mesonienė (2010) analizavo bausmių sistemą ir jų efektyvumą. Jų teigimu, vieninga probacijos sistema neegzistuoja, teisinis reglamentavimas yra fragmentiškas ir netikslus, todėl nereikėtų tikėtis šios sistemos efektyvumo. Daugelis autorių (Liaudinskienė, Leliūgienė, 2007; Prakapas, Katinaitytė, 2008; Kuginytė-Arlauskienė, 2010 ir kt.) analizuoja nuteistųjų resocializacijos aspektus, vis dėlto mažai dėmesio skiriama nuteistųjų resocializacijai ne laisvės atėmimo vietose. R. Indriliūnaitė (2009), R. Bandzevičienė (2009), T. Mackevičius (2011) akcentuoja esmines problemas, į kurias būtina atkreipti dėmesį siekiant Lietuvoje sėkmingai įgyvendinti probaciją, tačiau mažai dėmesio skiriama specialistų veiklos analizei. V. Kavaliauskienė (2010), I. Dirgėlienė (2010), A. Kiaunytė ir J. Ruškus (2010) tyrė socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui, profesijos sudėtingumą, tačiau socialinio darbuotojo veiklos analizė dirbant su konkrečia socialinės rizikos grupe netyrinėta. I. Dirgėlienė (2010), I. Dirgėlienė, I. Piekienė (2009) analizavo bendruomeninio įgalinimo aspektus asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, resocializacijos procese, tačiau socialinio darbo, kaip pagalbos, profesijos perspektyva neatskleidžiama. Nemažai autorių (Ruškus, 2008; Indriliūnaitė, 2009) tyrė asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, individualius poreikius, jų požiūrį į integracijos galimybes ir resocializaciją, tačiau šiuose bei kituose moksliniuose tyrimuose neskiriama dėmesio specialistų, dirbančių su šiais asmenimis, požiūriui į darbo galimybes, nors jų vaidmuo probacijos sistemoje,

siekiant nuteistųjų resocializacijos, labai svarbus. Tyrimo objektas: socialinio darbo perspektyva probacijos sistemoje. Tyrimo tikslas: ištirti nuteistųjų resocializacijos probacijos procese galimybes aktualizuojant socialinio darbo perspektyvą.

1. Tyrimo metodai, tyrimo organizavimas

Pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Tyrimas atliktas N miesto nakvynės namuose 2012 metų kovo – balandžio mėn. Iš dalies struktūruotus interviu davė 7 socialinės darbuotojos, dirbančios socialinį darbą ir turinčios darbo su nuteistaisiais patirties. Visos tyrimo dalyvės turi socialinio darbuotojo profesinę kompetenciją. Atliekant tyrimą laikytasi tyrimo etikos principų. Tyrimo dalyviai dalyvavo savanoriškai, buvo gautas žodinis respondentų sutikimas dalyvauti interviu, naudoti interviu metu gautą informaciją, pokalbį įrašyti diktofonu. Tiriamiesiems paaiškinta tyrimo esmė ir užtikrintas gautos informacijos konfidencialumas. Jie supažindinti su tyrimo tikslu, paaiškintos pagrindinės sąvokos, atsakyta į klausimus.

Konstruojant tyrimo instrumentą laikytasi sisteminio požiūrio į žmogų, jo gyvenimo raidą, egzistencinio humanistinio požiūrio į socialinį darbą. Interviu prasminiai blokai: kliento problemos, probacijos sistemos galimybių refleksija, socialinio darbo perspektyva probacijos sistemoje. Tyrimo interpretacijai atlikti taikytas turinio analizės metodas. Interviu duomenys operacionalizuoti, suskirstyti į kategorijas ir subkategorijas.

2. Tyrimo rezultatai ir interpretacija

Kategorija: pakartotinio nusikalstamumo priežastys

Kompleksinės pagalbos nuteistajam stoka

Grįžusiesiems iš laisvės atėmimo vietų kyla daugybė socialinių problemų, kurių neišsprendus jiems būtų ypač sunku integruotis visuomenėje, o to pasekmė – pakartotinis nusikaltimas. Šiems asmenims būtina kompleksinė pagalba.

Būtina užtikrinti, kad asmuo gautų visokeriopą paramą, socialinę, psichologinę pagalbą [1].

Įvairių organizacijų, institucijų ir net pačios bendruomenės uždavinys turėtų būti suteikti tokiam žmogui galimybę pradėti gyvenimą iš naujo, suteikiant jam socialinę, psichologinę, dvasinę pagalbą [7].

Siekiant asmens resocializacijos būtina užtikrinti socialinių paslaugų prieinamumą, teikti kokybiškas asmens poreikius atitinkančias paslaugas. M. Išoraitės (2007, p. 288–289) teigimu, viena didžiausių problemų yra ta, kad teikiamos socialinės paslaugos skirtos tik trumpalaikiams fiziniams gyvenimo poreikiams patenkinti ir tikrųjų resocializacijos tikslų neatitinka.

Įvairios institucijos tik formaliai atlieka savo darbą, tačiau realios pagalbos nesuteikia [6]. Dažnai tenka girdėti, kad teikiama pagalba nuteistiesiems neatliepia jų poreikių [7].

Šiandien vis dar per mažai dėmesio skiriama nevyriausybinėms organizacijoms, kurios labai populiarios užsienio šalyse, teikiant pagalbą nuteistiesiems. Nors Lietuvoje esama religinių bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų, kurių tikslas – padėti nuteistiesiems, tačiau jų nėra daug, be to, iš savivaldybių, teritorinių bendruomenių šios organizacijos sulaukia nepakankamai dėmesio ir paramos. „Svarbu ir tai, jog Lietuvos bausmių sistemoje nevalstybinės organizacijos kol kas atlieka šalutinį vaidmenį, kuris turėtų kisti, – Vakarų valstybių patirtis rodo, jog NVO įsitraukimas į bausmių vykdymo sistemą yra viena esminių probacijos efektyvumo prielaidų“ (Probacijos sistemos kūrimas Lietuvoje, 2002).

Nesėkminga nuteistojo resocializacija

Nuteistojo asmenybė formuojasi socialiai nepalankioje, izoliuotoje, savitas elgesio reglamentavimo nuostatas turinčioje aplinkoje, dėl šios įtakos visuomenėje vyraujančią vertybių sistemą ir socialinius įgūdžius keičia neformalios elgesio taisyklės (Babachinaitė, 2008, p. 167). Taigi nuteistasis neišvengiamai patiria desocializaciją, po kurios būtinas resocializacijos procesas.

Manau, jog asmenys pakartotinai nusikalsta, nes jų resocializacija laisvės atėmimo vietoje buvo [3].

Asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų, ypač tie, kurie turėjo ilgą įkalinimo patirtį, nebe-moka gyventi savarankiškai [4].

R. Bandzevičienės (2009) teigimu, nuteistų asmenų resocializacijai būtina struktūruota, paremianti aplinka (gerai organizuota probacijos priežiūra, kokybiškos gydymo, socialinės, psichologinės pagalbos paslaugos, draugiška bendruomenė). Asmenims, grįžusiems iš laisvės atėmimo vietų, svarbu iš naujo atrasti teisingas, visuomenėje priimtinas normas, vertybes, elgesio modelius, jie tarsi turi mokytis gyventi kitaip.

Neigiamas visuomenės požiūris

Nuo visuomenės teisinio sąmoningumo priklauso požiūris į nusikalstamumo problemą ir nuteistojo galimybes keistis bei pozityviai integruotis į visuomenę (Kalėjimo įnamių, 2006). Neigiamas visuomenės narių požiūris, stigmatizacija didina atotrūkį tarp laisvės atėmimo bausmę atlikusio asmens ir kitų visuomenės narių.

Tai ką kalbėti apie tuos, kurie grįžta iš kalėjimų... Jie juk visuomenėje iš karto diskriminuojami, jais nepasitikima, darbdaviai jų nepriima į darbą, kaimynai šalinasi [6]. Mūsų visuomenė labai griežtai baudžia kiekvieną suklydusį [6].

Šiuos teiginius patvirtina ir M. Išoraitė (2007, p. 288–289), kurios teigimu, asmenys, atlikę bausmę ir grįžę į laisvę, susiduria su visuomenėje susiformavusiais stereotipais ir išankstinėmis nuostatomis, kurios paprastai yra neigiamos. Humanistinės filosofijos atstovų teigimu, pozityviam žmogaus kitimui ir formavimuisi reikalingas atviras santykis su aplinka (Morkūnienė, 1995).

Kategorija: laisvės atėmimo bausmės pasekmės

Socialinis nesavaranikiškumas / išmoktas bejėgiškumas

Nuteistieji, grįžę iš laisvės atėmimo vietų, tampa socialiai pasyvūs, nesavaranikiški. Taip nutinka todėl, kad būdami izoliuotoje aplinkoje jie gali patenkinti tik gyvybiškai svarbius poreikius, bet negali funkcionuoti kaip visaverčiai visuomenės nariai.

Asmuo, grįžęs iš ten, net nebemoka gyventi normalioje visuomenėje, yra praradęs darbičius įgūdžius, bendravimo įgūdžius [2].

Išmoktas bejėgiškumas – štai kokia to pasekmė. Žmogus, ilgus metus praleidęs nelaisvėje, tiesiog atpranta nuo tokio gyvenimo ritmo, kur viskuo reikia rūpintis pačiam. Jis būna praradęs darbičius, profesinius savo sugebėjimus, nebesugeba patenkinti aukštesnių poreikių, būna praradęs motyvaciją kažko siekti, kažką keisti [7].

G. Babachinaitės (2008, p. 169–171) teigimu, nuteistieji tampa psichologiškai priklausomi nuo neformalios struktūros, nes laisvės atėmimo vietoje ribojami gyvybiškai svarbūs ir būtini poreikiai, o neformalios struktūros funkcionuoja taip, kad tuos poreikius patenkinti tampa įmanoma. Siekiant išlaikyti penitencinės įstaigos administracijos ir neformalios grupės neutralitetą, asmuo užima pasyvią poziciją, kuri užkerta kelią asmeninei iniciatyvai stengiantis išgyventi.

Pakartotinio nusikalstamumo grėsmė

Įvairūs mokslininkai, tyrę nuteistųjų situaciją laisvės atėmimo vietose, analizavę pačią laisvės atėmimo bausmę, pripažįsta, kad tokia bausmė ne tik nesustabdo nusikalstamumo, bet priešingai – turi įtakos jo recidyvui. Anot A. Mesonienės (2009, p. 199), laisvės atėmimo bausmės realizavimo teisinės, ekonominės ir organizacinės problemos lemia nusikalstamų veikų recidyvo augimą.

Užburtas ratas, todėl laisvės atėmimo bausmė ne tik nesumažina pakartotinio nusikalstamumo rizikos, bet netgi, sakyčiau, tie, kurie pabūna kalėjime, dažnai iš jo išėję neilgai trukus vėl nusikalsta, tas skatina pakartotinai nusikalsti [1].

Kad kalėjime išliktum, turi prisitaikyti prie ten dominuojančių normų, vertybių, kultūros, kuri visiškai neatitinka to, ką turime būdami laisvėje [2].

Taigi galima teigti, kad LR Baudžiamajame kodekse (LR BK, 2000, str. 41, 2 dalis) vieno iš įvardintų ir turbūt paties svarbiausio bausmės tikslo – paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir nebenusikalstų, laisvės atėmimo bausmė nepasiekia ir netgi priešingai – padidina pakartotinio nusikalstamumo galimybę.

Asmens socialinės, psichologinės, ekonominės problemos

Mokslininkai dažniausiai įvardija tokias laisvės atėmimo bausmės atlikimo pasekmes: ryšių su šeima nutrūkimas, profesinių įgūdžių praradimas, stresas, žemas savęs vertinimas, neigiamos patirties įgijimas. Asmuo, būdamas laisvės atėmimo vietoje, dažnai praranda ryšius su šeima: tarpusavio priklausomybę, atsakomybės ir globos saitus su savo artimaisiais (Žemaitytė, Čiurinskienė, 2004).

Asmenys ne tik, kad nepasitaiso, bet priešingai – būna dar labiau socialiai pažeisti, praradę socialinį savarankiškumą, motyvaciją, įgiję ydingų, neigiamų savybių, kalėjimo subkultūros patirtis stipriai paveikia asmenybę [3].

Žmogus iš ten išeina dvasiškai, morališkai, psichologiškai ir net fiziškai „sugadintas“ [6].

Žmogus visiškai sugniuždomas, praranda savivertę, moralę, pasitikėjimą [4].

Apie 13 procentų iš laisvės atėmimo vietų paleistų asmenų yra asmenys, kurie neturi gyvenamojo būsto, o jų socialiniai ryšiai yra nutrūkę (Žemaitytė, Čiurinskienė, 2004, p. 46–47). Įdarbinimas – kita sudėtingai sprendžiama problema, nes tam tikrą laiką laisvės atėmimo vietoje praleidęs asmuo būna praradęs darbinis įgūdžius, dažnai neturi išsilavinimo ar kvalifikacijos, yra praradęs motyvaciją, be to, neigiamas visuomenės požiūris, nepasitikėjimas būna didžiausi trukdžiai siekiant įsidarbinti.

Kategorija: alternatyvios laisvės atėmimui bausmės, kaip resocializacijos, prielaida

Pakartotinio nusikalstamumo rizikos mažinimas

„Europos šalių mokslininkai ir penitencinės sistemos praktikai įrodė, kad nusikaltimų recidyvas priklauso ne nuo bausmės stiprumo ir ilgumo, bet nuo kriminalinės patirties, nuo nusikaltėlių tarpusavio bendravimo, žinių ir įgūdžių įgijimo“ (Dermontas, 2005, p. 223). B. Cesare (1992, p. 74), kalbėdamas apie bausmių efektyvumą, padarė išvadą, kad sunkiausia, bet efektyviausia priemonė užkardyti nusikaltimus yra auklėjimas.

Manau, kad lygtinis paleidimas ar lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės yra kur kas tinkamesnė bausmės forma siekiant ne tik nubausti asmenį, bet kartu jam padėti [2]. Manau, tai būdas ir galimybė sustabdyti pakartotinio nusikalstamumo grėsmę, nes atlikęs bausmę nelaisvėje asmuo ne tik, kad nepasitaiso, bet netgi išeina iš ten išmokęs dar daugiau neigiamų dalykų, būna paveiktas kriminalinės subkultūros [7].

Taigi galime daryti prielaidą, kad bausmė, kuri taikoma neizoliuojant asmens, gali sumažinti pakartotinio nusikalstamumo grėsmę, o tai galima traktuoti kaip resocializacijos rezultatą.

Asmens socialinio statuso, savarankiškumo išsaugojimas

Kalbėdami apie buvimo laisvės atėmimo vietose pasekmes respondentai teigė, kad asmenys praranda socialinį savarankiškumą, bendruomeniškumą jausmą, nebemoka savimi pasirūpinti, todėl bausmė, kuri taikoma neizoliuojant asmens nuo visuomenės, anot respondentų, yra psichologiškai palankesnė, gali padėti išlaikyti nuteistųjų socialinį statusą, savarankiškumą.

Kadangi asmuo neatlieka bausmės laisvės atėmimo vietoje, jis nepatiria žeminimų, smurto, baimės. Asmeniui nebereikia gyventi kalėjimo kultūroje, kurioje tvyro nelygybė [3]. Asmeniui suteikiama galimybė būti savarankišku, rūpintis savo šeima, atlikti įprastus socialinius vaidmenis, neatitrūkti nuo kasdieniškų rūpesčių [7].

LR probacijos įstatymo projekte (2009, str. 20) numatomos tokios resocializacijos formos, kurios taikomos probacijos institucijose: individualus ir grupinis darbas su probuojamuoju, siekiant motyvuoti ir lavinti jo gebėjimus gyventi nenusikalstant; probuojamojo dvasinių ir socialinių poreikių tenkinimas; socialinių įgūdžių lavinimas.

Asmens integracija į visuomenę

Nuteistasis, ilgą laiką praleidęs laisvės atėmimo vietoje, iš ten išėjęs susiduria su neigiamu visuomenės požiūriu į jį. Anot R. Indriliūnaitės (2009), asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų, išsiskiria iš kitų savo žodynu, elgesio stiliumi, žargono vartojimu, skurdžia kalba, taiko išmoktą elgesio modelį, o tai dar labiau apsunkina integracijos į visuomenę procesą.

Tokia bausmė asmens neizoluoja nuo visuomenės, o skatina į ją integruotis [3].

Jeigu tas žmogus nekelia realaus pavojaus visuomenei, tai kam jį nuo jos izoliuoti? Juk jis savo kaltę gali atpirkti būdamas visuomenėje, o ne būdamas jos atskirtyje. O kaip sunku, kai grįžęs iš kalėjimo asmuo bando integruotis į visuomenę. Juk visuomenė tuoj pat jam prikabina nusikaltėlio etiketę, ko pasekmė – toks žmogus atsiduria socialinėje atskirtyje [5].

Orientacija į asmens problemas ir jų sprendimą

Probacijos koncepcijoje numatomos įvairios socialinės, psichologinės pagalbos priemonės, adaptacijos, rehabilitacijos programos, kurios galėtų padėti nuteistiesiems. LR probacijos įstatymo projekte (2009, str. 20) numatomos tokios resocializacijos formos, kurios taikomos probacijos institucijose: psichologinė pagalba, pagalba sprendžiant probuojamojo asmenines ir socialines problemas, individuali psichoterapija.

Asmuo, nuteistas alternatyvia bausme, turėtų būti stebimas, kaip jam sekasi, periodiškai susitikinėti su atsakingu darbuotoju, reflektuoti savo problemas ir pasisekimus, galvoti, kaip problemas išspręsti [3].

Juk įmanoma įvairiomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis priemonėmis bei metodais paveikti asmenybę, išmokyti ją naujų, vertingų įgūdžių, pakeisti jo vertybių sistemą ir pan. Manau, tik alternatyvios laisvės atėmimui bausmės gali pasiekti tokių tikslų [4].

Išanalizavus respondentų požiūrį į alternatyvias laisvės atėmimui bausmes kaip resocializacijos prielaida išryškėjo T. Parsons socialinės sistemos teorijos aktualumas. T. Parsonsas socializaciją nagrinėja kaip normatyviai reguliuojamą elgseną. Resocializacija reikštų, kad turi būti pakeistos asmens vertybės, elgesio pavyzdžiai ir normos, turi būti perkonstruoti įsisąmoninti vaidmenys, būtina įgyti integracijos ir adaptacijos visuomenėje patirties.

Kategorija: probacijos sistemos trūkumai

Kompetentingų specialistų stoka

Siekiant spręsti sudėtingas socialines problemas, reikia įdėti nemažai socialinės pagalbos siekiančių ir ją teikiančių žmonių pastangų. Europos komiteto prieš

kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartuose teigiama, kad „gebėjimas bendrauti turėtų būti pagrindinis veiksnys, priimančias teisėtvarkos pareigūnus į darbą, o apmokymų metu turėtų būti akcentuojamas asmeninių bendravimo įgūdžių, pagrįstų pagarba žmogaus orumui, ugdytas“ (2003, p. 29). Taigi aukšta profesinė kompetencija pasižymintys specialistai, dirbantys su nuteistaisiais, yra vienas pagrindinių aspektų, siekiant nuteistųjų resocializacijos.

Probacijoje dirbantiems pareigūnams trūksta žinių apie pačią resocializaciją, apie gerovės metodą, apie tai, kaip reikia bendrauti, bendradarbiauti su tokiais žmonėmis, kaip užmegzti su jais teigiamą, pozityvų ryšį [4].

Dažnai nuteistieji skundžiasi, kad pataisos inspekcijos pareigūnai nesupranta jų, žinodami jų kriminalinę patirtį būna su išankstinėmis nuostatomis. Teko netgi girdėti, kad jie išgirsta tokių kaltinimų, jog jie yra valstybės išlaikytiniai, netgi tiesiogiai vadinami nusikaltėliais. Asmenys pasakoja, kad neretai išgirsta pašaipius pareigūnų tarpusavio pokalbius, todėl, jų teigimu, jie net nedrįsta su šiais specialistais paatvirauti, nes bijo likti nesuprasti ar net viešai išjuokti [7].

Aukšta profesinė ir asmeninė kompetencija pasižymintys specialistai turėtų būti sėkmingos probacijos sistemos funkcionavimo pagrindas. Esant tokiai sistemai, kuri yra šiandien, kai probacijoje dirba tik teisės saugos pareigūnai, kurių funkcijos, pareigos vis dėlto labiau orientuotos į griežtą kontrolę, paklusnumo siekimą, įstatymo vykdymą, sudėtinga siekti pasitikėjimu, pagarba, bendradarbiavimu pagrįstų santykių tarp probuojamojo ir probuotojo, todėl įgyvendinti probacijos sistemos tikslus gali būti neįmanoma.

Per mažas dėmesys resocializacijos procesui

M. Išoraitė (2007, p. 288–289) pabrėžia, kad viena didžiausių problemų yra ta, jog teikiamos socialinės paslaugos skirtos tik trumpalaikiams fiziniams gyvenimo poreikiams tenkinti, o tikrųjų resocializacijos tikslų neatitinka.

Probacijos tarnybos galėtų pasitelkti kitų institucijų pagalbą, siekiant nuteistojo resocializacijos, daugiau indėlio įdėti į bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis [5]. Reikėtų labiau susikoncentruoti ties psichologine socialine pagalba nuteistajam, taikyti daugiau įvairių programų, metodų, kad būtų pasiekti resocializacijos tikslai [6].

Akivaizdu, kad sistemą praturtintų specialistų bendradarbiavimas, socialinio darbuotojo, kaip įgalintojo, vaidmuo.

Kategorija: socialinio darbo probacijoje perspektyva

L. Gvaldaitės ir B. Švedaitės (2005) teigimu, socialinio darbo profesija neturi savo monopolijos visuomenėje, socialiniai darbuotojai veikia įvairiose srityse, net kitų profesijų aplinkoje (ligoninėse, mokyklose, kalėjimuose, globos namuose, psichiatrijos įstaigose, visur, kur reikia socialinio darbuotojo pagalbos). Socialinis darbuotojas yra specialistas, kurio paskirtis – ugdyti žmogaus prisitaikymo prie aplinkos gebėjimus, atkurti ryšius su bendruomene, padedant jam integruotis į visuomenę ir skatinti visavertiškesnę žmogaus socialinę funkcionavimą (Vareikytė, 2010). Probacijos įstatymo projekte (2009) numatoma, kad probacijoje turėtų atsirasti ir kitų pareigybių, viena iš jų – socialinio darbuotojo.

Socialinio darbo probacijoje galimybių vertinimas

Manau, socialiniai darbuotojai turėtų įgauti daugiau pasitikėjimo iš nuteistųjų nei statutiniai pareigūnai jo gauna, o tai lengvina pagalbos teikimą [3].

Socialiniai darbuotojai turėtų įnešti naujų vėjų, kitokios dvasios. Jų darbo specifika labai skiriasi nuo pareigūnų, nes jie yra orientuoti į pagalbos teikimą asmenims, esantiems rizikos situacijoje, jie siekia įgalinti asmenį siekti pokyčio, o tai labai svarbu siekiant šių asmenų resocializacijos [7].

Anot D. F. Krillo (1978), svarbu egzistencinio socialinio darbo praktikoje siekti, kad klientas keistų savo gyvenimo viziją ir jo pajautą. Tokio darbo sėkmės garantija turi būti paties socialinio darbuotojo asmenybė ir jo gebėjimai.

Socialinio darbuotojo profesinė kompetencija

„Socialinio darbuotojo kompetencija yra kompleksinis darinys, aprėpiantis platų mąstymo, įgūdžių ir elgsenos spektrą. Tai atskleidžia darbuotojo gebėjimas dirbti autonomiškai, organizuoti darbą, spręsti problemas, mokyti ir adekvačiai reaguoti į kintančią aplinką“ (Gapšytė, Snieškienė, 2011, p. 116). Socialinis darbuotojas, sąveikaudamas su klientu, integruoja, reflektuoja žinias, įgūdžius ir vertybes – komponentus, kurie sudaro socialinio darbuotojo profesinės kompetencijos sistemą.

Svarbus nesmerkiantis, neteisiantis požiūris, jei tik nuteistasis pajus, kad tu jį kaltini, jog netiki juo, tai apie tolimesnę bendravimą, pasitikėjimu grįstą komunikaciją galima pamiršti [5]. Svarbiausia darbuotojas turi būti teisingas ir sąžiningas, nes nuteistasis dažnai yra praradęs pasitikėjimą žmonėmis, netiki teisingumu, netiki nuoširdžiu noru ir siūloma pagalba jam [4].

N. Bogdanova ir B. Švedaitė-Sakalauskė (2010, p. 10) pažymi, kad socialinis darbas – tai profesionali pagalba ieškant gyvenimo prasmės, socialinio darbo

klientai yra asmenys, kaip niekas kitas patiriantys gyvenimo beprasmybę. Taigi svarbus tampa egzistencinis socialinio darbo modelis, kuris leidžia klientui atrasti gyvenimo prasmę. Pasak M. J. Advilionio (2007), egzistenciniai būties klausimai yra esminiai kiekvieno žmogaus gyvenime.

Socialinio darbuotojo profesinė kompetencija (žinios, įgūdžiai, vertybės) yra paremta humanistiniu, egzistenciniu požiūriu, tai profesija, kurios tikslas padėti, todėl neįsivaizduoju tinkamesnių specialistų darbui su nuteistaisiais, siekiant jų resocializacijos [1].

Socialinio darbuotojo profesija yra daugialypė, apimanti įvairias sritis, pasižyminti aukšta profesine kompetencija, multidisciplininiu požiūriu ir žiniomis, todėl galima visa tai pasitelkti ir suteikti profesionalią pagalbą kiekvienam asmeniui [6].

Socialinio darbo požiūriu, vienas esminių nuteistojo sėkmingo resocializacijos proceso veiksnių yra požiūris į žmogų kaip unikalią ir nepakartojamą asmenybę pozityvia prasme (Malaškevičius, 2006). Profesija turi vertybių sistemą, grindžiamą humanistinėmis nuostatomis, kuri yra praktikos pagrindas.

Kategorija: socialinio darbo su nuteistaisiais profesinės veiklos analizė

Socialinio darbo, kaip praktinės veiklos, metodų įvairovė

Anot A. A. Kozlovo (2007, p. 100), socialiniai darbuotojai taiko įvairius socialinio darbo metodus. D. Lifincevo (2007, p. 98) teigimu, *metodo* sąvoka turi apimti atsakymą į klausimą, kaip socialinis darbuotojas, pradėdamas nuo pradinio taško (problemos analizės, būsenos, situacijos), gali pasiekti norimą tikslą, t. y. siekti pokyčių. Šiuo požiūriu socialinio darbo metodas parenkamas atsižvelgus į tai, kokiū būdu ir tikslu socialinis darbuotojas organizuoja tarpusavio sąveikos sistemą su individu, grupe ar didesne bendrija.

Dirbant su nuteistaisiais būtinas individualus darbas [1].

Priklausomai nuo asmenybės, nuo jo turimų problemų, gyvenimo patirties, asmeninių sąvybių, pasirenku ir socialinio darbo modelį, metodą, strategiją [6].

Svarbu nuteistąjį motyvuoti, pažadinti jį, jo norą siekti pokyčio (...). Čia galėtų būti naudojamas kliento stiprybes akcentuojantis modelis, kurio pagalba būtų išryškintos asmens stipriosios pusės, jo sugebėjimai, žinios, o jo silpnybės, trūkumai nebūtų taip akcentuojami arba netgi pasitelkiant asmens resursus būtų galima tas silpnības išgyvendinti [5].

Išanalizavus respondentų patirtį darbe su nuteistaisiais išryškėjo socialinio darbo metodų įvairovė. Taigi negalime išskirti vieno tinkamiausio metodo būtent socialiniame darbe su nuteistuoju. Tai reiškia, kad šios rizikos grupės gyvenimo

istorijos, patirtis, problemos yra skirtingos, jas sprendžiant reikia profesionalaus kompetentingo socialinio darbuotojo pagalbos. Socialinio darbuotojo veiklos ypatumus, teikiant pagalbą asmeniui, atskleidžia socialinio darbuotojo filosofija, vaidmenys, funkcijos ir metodai, taigi galime teigti, kad socialinis darbuotojas gali būti tas profesionalas, kuris padeda nuteistiesiems siekiant jų resocializacijos.

Socialinio darbo su nuteistaisiais patirtis

Siekiant atskleisti socialinio darbo probacijoje perspektyvą ir įvertinti jo galimybes sprendžiant nuteistųjų problemas, buvo svarbu išsiaiškinti, kokios darbo su nuteistaisiais patirties turi respondentai. Tokia patirtis leidžia susidaryti socialinio darbo ir kliento sąveikos vaizdą, kuris atskleidžia socialinio darbo galimybes, kliento poreikius, leidžia atidžiau pažvelgti į kasdienę socialinių darbuotojų praktinę veiklą.

Dažnai tenka kreiptis į įvairias institucijas siekiant užtikrinti asmeniui įvairių paslaugų gavimą, padedant jam sutarpininkauti. Neretai susiduriame su diskriminuojančiu požiūriu į savo klientus, todėl tenka pasitelkus savo kompetenciją atstovauti ir ginti klientą [1]. Mano turimos teisinės, psichologinės, edukologinės žinios padeda man darbe pažvelgti į problemas iš įvairių perspektyvų. Dirbant su nuteistaisiais galiu panaudoti visas savo žinias, įgūdžius, gebėjimus, patirtį, kad tik suteikčiau kokybišką pagalbą. Įvairiapusių žinių prireikia kiekvieną dieną, nes klientų problemos būna kompleksinės, dažnai reikia asmeniui patarti ne tik socialiniais, bet ir teisiniais klausimais, o taip pat čia ypač reikalingos ir psichologinės žinios, nes asmenys, kuriems reikia pagalbos, dažnai būna sugniuždyti, praradę savivertę ar netgi elementariai nemoka atsiverti, viską laiko savyje [6].

Taigi respondentai, dirbdami su nuteistaisiais, išvelgia kompleksinės pagalbos poreikį. Jų manymu, siekiant užtikrinti kokybišką pagalbą, būtina į šį procesą įtraukti patį asmenį, kad jis būtų situacijos centre ir jaustųsi už tai atsakingas, taip pat išryškėjo ir institucinio bendradarbiavimo poreikis, nes socialiniai darbuotojai dažnai kaip tarpininkai atstovauja savo klientams siekiant optimizuoti įvairių paslaugų prieinamumą bei kliento poreikių patenkinimą. Bendradarbiavimo, kompleksinės pagalbos svarbą akcentuoja ir I. Dirgėlienė: „Aktualus tampa sisteminis požiūris į žmogų jo gyvenimo raidoje, atliepantis multidisciplininį socialinio darbo pobūdį: kliento problemai identifikuoti, planuoti, spręsti, refleksijai naudojamos įvairių mokslų žinios, ryškėja tarpdisciplinio bendradarbiavimo poreikis“ (2010, p. 172).

Išvados

Tyrimas atskleidė probacijos kaip alternatyvos laisvės atėmimo bausmei teigiamus aspektus ir išryškino probacijos sistemos trūkumus, siekiant nuteistųjų resocializacijos. Išanalizavus socialinių darbuotojų profesinę patirtį dirbant su nuteistaisiais, paaiškėjo, kad jų turima profesinė ir asmeninė kompetencija atitinka nuteistųjų poreikius sprendžiant tiek socialines, tiek asmenines problemas. Socialiniai darbuotojai yra sukaupę vertingą žmogiškųjų išteklių, patirties, vertybių potencialą, todėl įgyvendinant pagrindinį probacijos tikslą – įgyvendinti nuteistojo resocializaciją, būtų tikslinga probacijos reforma, kur socialinis darbuotojas dalyvautų kaip specialistas, siekiantis kokybės šioje srityje.

Gauta 2014 10 10

Pasirašyta spaudai 2014 12 22

Literatūra

- Advilionis, M. J. (2007). Dorinis ugdymas įkalinimo įstaigoje – efektyvaus laisvės atėmimo prielaida. *Soter* 23(51): 111–127.
- Babachinaitė, G. (2008). *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m.* Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
- Babachinaitė, G. (2003). *Nusikalstamumo ir kitų nepageidautinų socialinių procesų prevencijos problemos bei jų sprendimas Europos valstybėse.* Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
- Baliukevičius, A. (2001). Socialinis darbas pataisos sistemoje. *Kryžkelė* 2.
- Bandzevičienė, R. (2009). *Penitencinė psichologija.* Vilnius: MRU.
- Bogdanova, N., Švedaitė-Sakalauskė, B. (2010). Egzistencialistinė paradigma socialiniame darbe: ribos ir galimybės. *Acta paedagogica vilnensia* 24: 9–20.
- Cesare, B. (1992). *Apie nusikaltimus ir bausmes.* Vilnius: Mintis.
- Dermontas, J. (2004). Nuteistųjų socialinė rehabilitacija. *Jurisprudencija* 51(43): 108–123.
- Dermontas, J. (2005). Nuteistųjų alternatyva laisvės atėmimo bausme rehabilitacija. *Acta Pedagogica Vilnensia* 15: 222–229. Vilnius: VU leidykla.
- Dirgėlienė, I. (2010). Konfidencialumo išsaugojimo trukdžiai socialinio darbo procese. *Acta Paedagogica Vilnensia*. Mokslo darbai, 24 tomas: 32–42.
- Dirgėlienė, I., Piekienė, I. (2009). Sociokultūrinės aplinkos vaikystėje įtaka asmens socializacijai: grįžusių iš laisvės atėmimo vietų patirtis. *Į skaidrią gyvenimą ir sveiką būitį Vydūno keliu. Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, p. 75–85.
- Dirgėlienė, I. (2010). Edukaciniai aspektai socialiniame darbe. *Acta Paedagogica Vilnensia*. Mokslo darbai, 25 tomas, p. 172–180.
- Gapšytė, R., Snieškienė, D. (2011). Socialinio darbuotojo etinė kompetencija ir jos vystymo galimybės praktikoje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai* 7(1): 113–129.
- Gvaldaitė, L., Švedaitė, B. (2005). *Socialinio darbo metodai.* Vilnius: SDRC.
- Indriliūnaitė, R. (2009). Kriminalinė subkultūra už įkalinimo įstaigos ribų: benamiai, buvę nuteistieji. *Grupės ir aplinkos: tarpdisciplininis mokslo darbų leidinys.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Išoraitė, M. (2007). *Socialinių paslaugų administravimas.* Mokomasis leidinys. Vilnius: Saulėlė.
- Kavaliauskienė, V. (2010). Refleksijos kultūra – socialinio darbuotojo profesinės veiklos raiškos aspektas. *Acta Pedagogica Vilnensia* 25: 159–171.

- Kiaunytė, A., Ruškus, J. (2010). Socialinių darbuotojų elgsenos modelių identifikavimas sprendžiant profesinius konfliktus. *Filosofija. Sociologija*, T. 21, Nr. 2: 112–121.
- Kuginytė-Arlauskienė, I. (2006). Asmenų grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, integravimosi į visuomenę galimybės. *Socialinis ugdymas* 11(22): 181–187.
- Kuginytė-Arlauskienė, I. ir kt. (2010). Suaugusiųjų nuteistųjų socialinis įgalinimas. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: MRU.
- Liaudinskienė, G., Leliūgienė, I. (2007). Nepilnamečių resocializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniam socialiniam mokslams? *Pedagogika* 88.
- Lifincevas, D. V. (2007). Socialinio darbo kaip praktinės veiklos metodai. Socialinio darbo metodologija ir metodai. *Socialinis darbas: profesinės veiklos įvadas: tarptautinis projektas*. Vilnius: UAB Leidybos centras.
- Mackevičius, T. (2011). Probacija quid it est? *Socialinių mokslų studijos* 3 (2): 737–754.
- Malaškevičius, J. (2006). Asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, individualumas. *Socialinis ugdymas* 2 (13).
- Mesonienė, S. (2006). Teisiniai lyginamieji lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų aspektai. *Jurisprudencija* 5(83): 73–81.
- Mesonienė, S. (2009). Penitencinės sistemos teisės raidos perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija* 3 (117): 197–216.
- Mesonienė, S. (2010). Lygtinio paleidimo retrospektyva užsienio valstybėse ir Lietuvoje. *Jurisprudencija* 3 (121): 295–316.
- Morkūnienė, J. (1995). *Humanizmas: filosofinės teorijos metmenys*. Vilnius: „Baltic ECO“ leidybos centras.
- Morkūnienė, J. (2002). *Socialinė filosofija: šiuolaikinė mąstymo paradigma*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
- Parsons T. (1997). *Social system*. New York: The Free Press.
- Prakapas, R., Katinaitė, R. (2008). Nuteistų asmenų resocializacija: Socialinė komunikacija ir edukacinių lūkesčių realizavimas. *Socialinis darbas ir ugdymas* 5(16): 81–92.
- Probacijos modelio sukūrimas Lietuvoje*. (2001). I dalis. *Situacijos analizė: Mokslo taikomasis tyrimas*. Vilnius.
- Probacijos modelio sukūrimas Lietuvoje*. (2002). II dalis. *Koncepcija ir pasiūlymai: Mokslo taikomasis tyrimas*. Vilnius.
- Ruškus, J. (2008). Buvusių nuteistųjų įsidarbinimo ir socialinės reintegracijos strategijų projektavimas. *Socialiniai mokslai* 3 (61): 31–42.
- Vosiliūtė, A. [Sud.] (2006). *Kalėjimo įnamiai: grįžimo į visuomenę lūkesčiai*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Vaicekauskienė, V. (2002). Nuteistųjų socialinės reintegracijos problemos. *Socialinis darbas* 1(1): 98–106.
- Vareikytė, A. (2010). Socialinio darbo raida Lietuvoje. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: MRU.
- Žemaitaitytė, I., Čiurinskienė, D. (2004). Nuteistųjų požiūris į dalyvavimą socialinėse programose kaip resocializacijos galimybę. *Socialinis darbas. Mokslo darbai* 3(2): 43–50.

THE PROSPECTS OF SOCIAL WORK IN THE PROBATION SYSTEM

Vitalija Kuzminskaitė, Indrė Dirgėlienė

Summary

Probation is one of the most advanced forms of penalty applied in a number of countries in the world, and its essence is the change in the previously prevailing approach of the punishment for the committed offence, with emphasis placed on the process of resocialisation and social support to the convict. International recommendations propose the promotion and expansion of probation, as an alter-

native to incarceration, in every country, however, as witnessed by criminogenic statistical data, in Lithuania, a large number of individuals subject to incarceration still remains. In accordance with the data of the Lithuanian Statistical Department, at the end of 2011, 15,424 individuals were convicted by the courts, and the number of incarcerated people amounted to 8,573. As proved by the comparison of criminological statistics of several years, the number of individuals in penitentiaries has been growing. The resocialisation of convicts in the probation process has been turning into an increasingly relevant issue, as a number of criminal offences committed by previously convicted people remains very high (as witnessed by the data of the Ministry of the Interior, in 2011, 6,862 criminal offences were investigated that had been committed by previous offenders). The probation process is to be directed to the risk management of the convict's repeated criminal conduct and the neutralisation of criminogenic factors. In the assessment of the crime situation in Lithuania, it should be noted that the probation system is applied inefficiently. Even though attempts have been made to legally regulate the probation implementation rules, too little attention is paid to convict resocialisation and to the issue of specialists who ought to ensure the systematicity and consistence of the convict resocialisation process. The effectiveness of the implemented measures and the provided services depends on the specialists employed in the probation system. They act as intermediaries between an individual on probation and the measures applied to such individuals with the aim of their resocialisation. Therefore, in scientific research, it is important to pay more attention to the situation of probation and its quality in Lithuania, with the emphasis not merely on the legal framework, but also on specific opportunities of the implementation on the probation system and particularly on the convict resocialisation. In legal documents, the work of specialists is minimally discussed, and the significance of social work in the system is not really emphasised. One of the greatest disadvantages in the probation system is the absence of the selection of the staff suitable for the job. From the viewpoint of research, the issue has hardly been studied. The analysis of the experience of other countries that apply probation (Development of the Probation Model in Lithuania, part 2), one can see that in a number of countries, social workers are employed in probation systems. In Lithuania, changes in the system are provided for as well: as laid out in the Draft Law on Probation of the Republic of Lithuania (2009), since 2012, law enforcement professionals were to be replaced by social workers, therefore, it is important to identify the prospects of social work in probation in terms of the pursuit of convict resocialisation.

The object of the research was the prospects of social work in the probation system. The aim of the research was to investigate the opportunities of convict resocialisation in the probation process by actualising the process of social work. To

investigate the prospects of social work in the convict resocialisation, a qualitative research method was chosen. The research was conducted in Klaipėda City Doss House in March – April 2012. 7 respondents took part in individual interviews; they were purposefully selected with the aim for the research sample to include the respondents who did social work and had the experience of work with convicts. All the respondents had degrees in Social Work. Their activity was directly related to work with convicts.

The research revealed the positive aspects of probation, as an alternative to incarceration, and established the drawbacks of the probation system in the pursuit of convict resocialisation. As proved by the analysis of the professional experience of social work with convicts, social workers' professional and personal competences met convict needs in the solution of their social and personal problems. Social workers have accumulated valuable potential of human resources, experience, and values, therefore, in the implementation of the main aim of probation, i.e. the pursuit of convict resocialisation, a probation reform to introduce social worker as a specialist seeking quality in the field would be reasonable.